

MARIJANA HORVAT

Adolf Bratoljub Klaić o hrvatskome jeziku

Adolf Bratoljub Klaić (Bizovac, 27. srpnja 1909. – Zagreb, 2. ožujka 1983.) uvaženi je hrvatski jezikoslovac, leksikograf i prevoditelj. U Zagrebu je završio klasičnu gimnaziju te na Filozofskome fakultetu studij ondašnje X. grupe (povijest južnoslavenskih književnosti, hrvatski jezik sa staroslavenskim, povijest s češkim i njemačkim). Stručno se usavršavao u Poljskoj i Češkoj. Doktorirao je 1941. godine disertacijom Bizovačko narječje – dijalektološka studija. Radio je kao gimnazijski profesor u Vukovaru, Prijedoru, Osijeku i Zagrebu. Predavao je na Visokoj pedagoškoj školi u Zagrebu (1943. – 1946.), a bio je zaposlen i u Nakladnome zavodu Hrvatske (1946. – 1950.) kao urednik na izradi *Rječnika hrvatskoga jezika*. Od 1950. do umirovljenja 1980. godine bio je profesor hrvatskoga jezika i scenskoga govora na Akademiji za kazališnu umjetnost (današnjoj Akademiji dramskih umjetnosti). Dvije akademske godine (1970./1971. i 1971./1972.) bio je rektor Akademije. Kao član Hrvatskoga državnog ureda za jezik NDH izradio je, uz suradnju ostalih članova, pravopisni priručnik *Koriensko pisanje* (1942.). S Franjom Ciprom suautor je *Hrvatskoga pravopisa* iz 1944. godine,¹ također uz suradnju članova Ureda za hrvatski jezik².

Klaićeva je znanstvena i stručna djelatnost bogata i raznovrsna, a njegov je prinos hrvatskomu jezikoslovlju i hrvatskoj kulturi veoma velik: prevodio je s grčkoga i latinskoga jezika (djela Eshila, Sofokla, Euripida, Vergilija i dr.), objavljivao radove iz područja standardologije i akcentologije hrvatskoga jezika, jezično uredio brojne kazališne i filmske izvedbe, uvježbavao glumce pravilno izgovarati tekst predstava, redigirao i komentirao izdanja brojnih hrvatskih pisaca (npr. u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*), bavio se teorijom književnosti (*Između jezikoslovlja i nauke o književnosti*, 1972.), proučavao poljsko-hrvatske kulturne veze... lako se potvrdio kao svestran i vrstan jezikoslovac, posebice normativist i akcentolog, široj je javnosti ponajprije poznat po svojoj leksikografskoj djelatnosti – kao autor iznimno vrijednoga *Rječnika stranih riječi*¹ (1951.).

U povodu 30. obljetnice smrti Adolfa Bratoljuba Klaića Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Matica hrvatska organizirali su 6. i 7. ožujka 2014. godine u Palači Matice hrvatske u Zagrebu znanstveni skup *Hrvatski jezikoslovac Adolf Bratoljub Klaić*. O životu i djelu toga neumornog pregaoca govorilo je tridesetak znanstvenika.

U ovome *Vremeplovu* donosimo izbor iz triju Klaićevih članaka objavljenih u časopisu *Jezik* (1/II. 1953: 28–30; 3/IV. 1955./1956: 72–76; 4/I. 1953: 107–113).

¹ Taj je pravopis pretisnut 1992. pod naslovom *Hrvatski korijenski pravopis*.

² Hrvatski državni ured za jezik od 10. listopada 1942. godine mijenja ime u Ured za hrvatski jezik. O tome v. članak Marka Samardžije *Jezikoslovac i leksikograf Adolf Bratoljub Klaić (1909. – 1983.)* u knjizi Adolfa Bratoljuba Klaića *Bizovačko narječje*. 2007. MH Ogranak Bizovac. Bizovac.

Za rubriku *Pitanja i odgovori* uredništvo *Jezika* zaprimilo je dopis s potpisom *Ljudi od kazališta* u kojem ih zanima zbog čega se na premijeri ponovno uvježbane drame Milana Begovića *Bez trećega* čula rečenica *Nisam te pokopala, oživila sam te.*, odnosno zašto je oblik *oživjela* zamijenjen oblikom *oživila*. Na upit je odgovorio Adolf Bratoljub Klaić, suradnik *Jezika* i jezični savjetnik Hrvatskoga narodnog kazališta (O glagolima *oživiti* i *oživjeti*. *Jezik* 1/II. 1953: 28–30). Evo što je rekao:

A što se tiče pitanja *oživila* ili *oživjela*, nije mi prvi put da se s tim problemom susrećem u kazališnom jeziku. Tako je bilo i u drami „Milijunaški Napulj” prije dvije godine, gdje je glumac imao u prevodiočevu tekstu riječi: „Počinjem *stariti*.” Kad sam mu rekao, neka to promijeni u *starjeti*, začudio se i on i čitav ansambl. Tada sam im odgovorio, što – uostalom – odgovaram i sada „Ljudima od kazališta”, da ima nekih glagola, koji se razlikuju značenjem prema tome, svrstavaju li se u infinitivu na *-jeti* ili na *-iti*. Oni na *-jeti* neprelazni su i znače početak kakvog stanja, a oni na *-iti* prelazni su i znače radnju. Glagol *starjeti* znači *postajati*, *bivati star*, a glagol *stariti* znači *činiti starim*. Činjenica međutim, da su ovi glagoli u nekim oblicima (na pr. prezent *starim*) jednaki, djeluje na njihovo izjednačavanje i u infinitivu, pa se tako kod ljudi nevještih književnom jeziku čuje oblik *stariti* za jedno i za drugo. Kod pisaca dopisa, o kojem je riječ, vidi se nesumnjivo bolje poznavanje jezika, nego to obično susrećemo. Oni traže oblik na *-jeti* i sigurno misle na često ponavljane jezične savjete: ne *živiti*, nego *živjeti*, ne *živila NRH*, nego *živjela NRH* i t. d. Ali kod glagola *oživjeti* odnosno *oživiti* nemaju pravo. To su dvije sasvim različite riječi. Prva znači: *postati živ* (usporedi: *starjeti* – *postajati star*), a druga: *učiniti koga živim* (usporedi: *stariti* – *činiti koga starim*). Prema tome, ako je Giga svome mužu rekla, da ga nije pokopala, nego naprotiv *učinila živim*, morala je reći samo *oživila*. Da je ona sama postala živa, onda bi *oživjela*. (str. 29)

Navedeni je ulomak ilustrativan i nadasve aktualan jer ocrta probleme s kojima se gotovo svakodnevno susreću mnogi profesionalni lektori, profesori hrvatskoga jezika i svi ostali koji znaju i poštuju norme standardnoga jezika.

Iz članka *O deklinaciji i akcentuaciji tuđica muškoga roda na samoglasnik* (*Jezik* 3/IV. 1955./1956: 72–76.) izdvojiti ćemo neke primjere općih imenica kojima se u sklonidbi umeće međusamoglasničko *-j-*. Klaić, primjerice, objašnjava:

Na vokal *-i* izlaze imenice *àlibi* (RK), *àguti* (glodavac, Ben), *dèmantì* (RK), *kàuri* (puž, ZT), *pòtpuri* (muz., RK). Akcent im je bez promjene, a deklinacija kao na pr. *àlibi*, gen. *àlibija*, dat. *àlibiju*, instr. *àlibijem*, pl. *àlibiji*, gen. *àlibijā* i t. d. (str. 74)³

Spomenimo da bismo potvrdu za takvo pisanje našli i u svim suvremenim pravopisima. U navedenom se članku, između ostaloga, osvrnuo i na pisanje glazbenih naziva *adagio*, *arpeggio* i *solfeggio*.

³ Ben = Benešić. 1949. *Hrvatsko-poljski rječnik*. Zagreb; RK = Ristić i Kangrga. 1928. *Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika*. Beograd; ZT = *Zoološka terminologija*. 1932. Beograd.

Kako muzičke pojmove još nismo sve usvojili u fonetskom pravopisu, nameće nam se pitanje, kako valja s njima postupati. Mislim, da nam nema druge, nego u gen. pisati *adàgia*, dat. *adàgiu*, instr. *adàgiom*, a u množini (po talijanskom) *adàgi*, gen. *adàgià* (duljina je samo na *a*, jer *i* ima službu umekšavanja i nije vokal), dat. *adàgima*, akuz. *adàgie*. Pisanje *adagii*, *adagiima*, kako se može naći, mora nas zavesti na čitanje *adàđiji*, *adàđijima* (*adàdžiji*, *adàdžijima*), a to ne bi bilo ispravno prema sing. *adàdo*, *adàđa* (*adàdžo*, *adàdža*). Jednako i *arpeggio* i *solfeggio*, zadržavajući dva *g*, kako je i u talijanskom (usp. kod Deanovića, o. c., pl. *arpeggi*, *solfeggi*). (str. 74)

Tako preporučujemo i danas: jd. N *adagio*, *solfeggio*; G *adagia*, *solfeggia*; D *adagiu*, *solfeggiu*... I *adagiom*, *solfeggiom*. Imenice *adagio* i *solfeggio* (kao uostalom i *torpedo*, *torzo* ili *saldo*) u hrvatskome su standardnom jeziku imenice muškoga roda u jednini, a u množini mogu imati nastavke muškoga i srednjega roda, što znači da se u množini sklanjaju: N *adagi* i *adagia*, *solfeggi* i *solfeggia*; G *adagia*, *solfeggia*; D *adagima*, *solfeggima*... U članku *O zamjenjivanju tuđica našim riječima* (Jezik 4/I. 1953. 107–113) Klaić se bavi pitanjima jezičnoga čistunstva. Prelistavajući rječnike opazio je:

... da je u njima sakriveno upravo ogromno jezično blago, koje je danas mnogima od nas slabo poznato, pa sam pomislio, ne bi li možda proučavanje toga blaga bilo – barem donekle – onaj pravi put za pronalaženje zamjena nekim tuđicama. (str. 108)

Svoju tvrdnju potkrepljuje raščlambom natuknica pod slovom A iz nekoliko rječnika.

Prva nam se nameće riječ *abortus*. U RSR se tumači izrazom *pobačaj* i objašnjenjem *prirodno ili umjetno prijevremeno prekidanje trudnoće*. Upotrebljena je riječ, koju danas upotrebljavaju stručni liječnički krugovi, kad žele latinsku riječ zamijeniti hrvatskom. Ali pogled u naše rječnike donosi nekoliko drugih izraza, koje treba pribliježiti. Tako na pr. Žepićev *Latinsko-hrvatski rječnik* (od 1913) ima za tu riječ danas potpuno neuobičajeni izraz *nedonos*, Šulekov *Rječnik znanstvenog nazivlja* (1874) tumači je riječima *izrod*, *izrodba*, Šamšalovićev *Njemačko-hrvatski rječnik* (1944) ima samo *pometnuće*, a Deanovićev *Talijansko-hrvatski rječnik* (1948) pored spomenutih izraza *pobačaj* i *pometnuće* donosi još i izraz *izmet*. Isti taj rječnik – jedini od priručnika, upotrebljenih za ovaj članak – donosi i preneseno značenje te riječi: *neuspjelo djelo*, *nakaza*. Adamovićev *Francusko-hrvatski rječnik* (1937) ima samo pridjev *abortif* sa značenjem *nedonesen*, *nedospio*, *nedozrio*; *koji uzrokuje pometnuće*; *pobačaj*. Adamoviću su dakle poznati izrazi *pometnuće* i *pobačaj*, premda ih donosi samo posredno. [...] Osebniju riječ za taj pojam ima Benešić (Hrvatsko-poljski rječnik, 1949), i to *pòvrglo*, uz koju donosi i glagole *povrci* i *povrgnuti* (dakako uz *pobačaj*, *pometnuće*, *pobaciti*, *pometnuti*). (str. 108–109)⁴

Klaić u svojem *Rječniku stranih riječi* za *antialkoholičar* navodi domaću riječ *trezvenjak* i objašnjenje *protivnik uživanja alkoholnih pića*, dok: „Higijenska terminologija (kraćeno HT) ima za taj pojam izraz *uzdržljivac*, a Benešić *vodopija*.” (str. 110)

⁴ RSR = Klaić. 1951. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb.

Spominje da se u *Rječniku stranih riječi* uz *angina* nalazi samo objašnjenje naziva, ne i domaća zamjena, ali da Žepić, primjerice, ima: „*grlobalja, gr'onica*; Benešić: *zadušica*; RK: *zadavica*.” (str. 110).

Na temelju Klaićeva listanja po rječnicima doznajemo također da:

... za riječ *astma* pored *sipnja* dolaze još izrazi: *zaduh, zaduha, sipljajivost, sipljivost*, s pridjevima *sipljajiv, sipljiv, siputljiv* (astmatičan) i s imenicama: *sipljivac, sipljivko, sipavac* (astmatičar). Za riječ *apsces* nalazi se u Benešića prijevod *nagnojica*, a za *atrofija* bilježi isti pisac: *zlohranica*. Zanimljivi su naši rječnici i u pogledu prijevoda za pojmove *astrologija* i *astronomija*. Šulek tumači *astrolog* i *astrologija* sa *zvjezdoslovac, zvjezdoslovje*. Scherzer naprotiv za *astrolog* ima izraz *zvjezdoznanac*, koji je Šulek upotrebio za *astronom* (pored *zvjezdard*). Za riječ *astronom* ima spomenuti Scherzer drugi Šulekov izraz – *zvjezdard*, a tako i Šamšalović. Taj izraz ima i RK, ali samo u srpskohrvatsko-njemačkom dijelu; u njemačko-srpskohrvatskom dijelu nema prijevoda za *astronom*, dok za *astrolog* donosi izraz *zvezdočatac* (pored *tumač sudbine po zvezdama*). (str. 112)⁵

Ne želeći ovom prigodom opterećivati tekst primjerima, a opet s namjerom da dočaramo leksičko bogatstvo, spomenimo još da:

... *mumps*, za koju RSR ima izraze *zaušnjaci, zauške, grnjaci*, rječnik RK zove i *podušnice, neoplazma* je u Benešića *novoraslica, neurom* je u istog autora *živčanik*, za *ofsajd* dolazi u sportskoj literaturi izraz *zastrana, paž* je u Benešića *plemče, prognoza* u istog autora *predskaz, raketa* u RK *prskavac, serpentina – zavojica*, a *štirka – krutilo* [...] *tunel* u B i RK *tamnik* [...] *zodijak* je u B *suncopas*, a *žaluzije* u istog pisca *rebrenice*. (str. 112–113)⁶

Ovaj ćemo izbor Klaićevih misli i stavova o hrvatskome jeziku završiti preuzimanjem njegova zaključka iz posljednjega citiranog članka:

Kako se vidi iz ovoga kratkog pregleda, blago – sakriveno po našim starim i novim rječnicima – zaista je veliko, i izvan svake je sumnje, da bismo se mnogima od već zabilježenih riječi mogli itekako okoristiti zamjenjujući tuđice. Katkada nas upravo zadivljuje lijep, a nepoznat narodni izraz, a katkada zastajemo začuđeni nad sretno pogođenim domaćim prijevodom za stranu riječ. Ima doduše i loših riječi, ali je dobrih toliko, da se nameću gotovo na svakom koraku, samo ih treba pronaći, odabrati prave i s ukusom ih i oprezom unijeti u književni jezik. (str. 113).

Skrb o hrvatskome jeziku trajna je zadaća, a bogata leksička baština neiscrpan je izvor koji može pomoći.

⁵ RK = Ristić i Kangrga. 1936. *Enciklopediski nemačko-srpskohrvatski rečnik*. Beograd.

⁶ B = Benešić. 1949. *Hrvatsko-poljski rječnik*. Zagreb.